

Witold Jarno

Zarys historii 18. Dywizji Piechoty w latach 1945–1950

Studia Podlaskie 23, 209-236

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WITOLD JARNO

ZARYS HISTORII 18. DYWIZJI PIECHOTY W LATACH 1945–1950

DOI: 10.15290/sp.2015.23.10

Słowa kluczowe: historia Białostoczczyzny, 18. Dywizja Piechoty, Wojsko Polskie po 1945 r.

Piechota stanowiła w WP¹ zarówno przed wybuchem drugiej wojny światowej, w jej trakcie, jak i w pierwszych latach powojennych podstawowy rodzaj broni. Wiosną 1945 r. w składzie WP znajdowały się dwa związki operacyjne, mające w swym składzie po pięć dywizji piechoty (1., 2., 3., 4. i 6. DP w 1. Armii WP oraz 5., 7., 8., 9. i 10. DP w 2. Armii WP). Każda z dywizji posiadała trzy pułki piechoty, pułk artylerii lekkiej, dywizjon artylerii samobieżnej lub przeciwpancernej, trzy samodzielne bataliony (saperów, sanitarny i szkolny) oraz kilka mniejszych pododdziałów. Etatowo dywizja liczyła po 11 465 żołnierzy (w tym 1 252 oficerów, 3 257 podoficerów i 6 956 szeregowych). Wiosną 1945 r. sformowano kolejne cztery dywizje: 11., 12., 13. i 14. DP, mające liczyć etatowo po 9 624 żołnierzy – weszły one w skład odwodu NDWP i nie wzięły udziału w działaniach bojowych². Kolejne związki taktyczne piechoty sformowano już po zakończeniu wojny

¹ W tekście użyto następujących skrótów: błącz. – batalion łączności, bsap. – batalion saperów, CAW – Centralne Archiwum Wojskowe, dappanc. – dywizjon artylerii przeciwpancernej, DP – Dywizja Piechoty, GZPW – Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy, MON – Ministerstwo Obrony Narodowej, NDWP – Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego, OW – Okręg Wojskowy, pal – pułk artylerii lekkiej, pp – pułk piechoty, SG – Sztab Generalny i WP – Wojsko Polskie.

² W. Jurgielewicz, *Organizacja Ludowego Wojska Polskiego (22.VII.1944–9.V.1945)*, Warszawa 1968, s. 251 i nast.; K. Frontczak, *Sily Zbrojne Polski Ludowej. Przejście na stopę pokojową 1945–1947*, Warszawa 1974, s. 134–137; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe 1945–1960. Skład bojowy, struktury organizacyjne i uzbrojenie*, Toruń 2004, s. 14–17; S. Komornicki, *Regularne jednostki Ludowego Wojska Polskiego. Formowanie, działania bojowe, organizacja, uzbrojenie, metryki jednostek piechoty*, Warszawa 1965, s. 125–128.

w Europie: 15. DP w oparciu o zmniejszony etat wojenny nr 4/550–563 (9 533 żołnierzy, w tym 1 generał, 838 oficerów, 2 577 podoficerów i 6 117 szeregowych) oraz 16. i 17. DP, tym razem już w oparciu o etaty pokojowe nr 2/1–10 (po 6 765 żołnierzy, w tym 1 generał, 828 oficerów, 1 945 podoficerów i 3 991 szeregowych). Z kolei na początku sierpnia zaczęto odtwarzać 4. DP – na miejsce związku taktycznego o tej samej nazwie, przekazanego w maju 1945 r. KBW (dywizja powstała także w oparciu o etaty nr 2/1–10, choć nieco zmniejszone w porównaniu z etatami 16. i 17. DP, gdyż 4. DP miała liczyć 6 281 żołnierzy (w tym 812 oficerów, 1 943 podoficerów i 3 526 szeregowych)³.

W sierpniu 1945 r. NDWP zdecydowało, że WP na stopie pokojowej miało liczyć 18 dywizji piechoty, dlatego też – rozkazem z 1 września 1945 r. – nakazało przeformować istniejącą od wiosny 1945 r. 1. Szkolną DP na 18. DP w oparciu o zmniejszony etat nr 2/1–10 (5,5 tys. żołnierzy i 13 pracowników cywilnych, w tym 733 oficerów, 1 756 podoficerów i 3 011 szeregowych)⁴.

Wspomnianą 1. Szkolną DP rozpoczęto formować na mocy rozkazu NDWP nr 58 z 15 marca i nr 79 z 6 kwietnia. Dywizja miała szkolić podoficerów dla potrzeb wojska, stąd jej etatowy skład wynosił 2 674 żołnierzy stanu stałego i 10 965 żołnierzy tzw. stanu zmiennego. Pierwszy rozkaz dywizyjny nosi datę 30 kwietnia, zaś proces formowania dywizji zakończono w maju 1945 r. Pierwszym dowódcą dywizji został gen. bryg. Witalis Martanus, szefem sztabu dywizji – płk dypl. Wasyl Szaryj, a zastępcą dowódcy dywizji – kpt. Teodor Kusznierek (wszyscy oni byli oficerami Armii Czerwonej). W skład 1. Szkolnej DP włączono cztery nowo powstałe pułki szkolne – 11., 12. i 13. szkolny pp oraz 6. Szkolny Pułk Moździerzy, jak również 37. Piekarnię Polową, Wojskową Stację Poczтовую nr 3250, Ruchomy Warsztat Mundurowy i Ambulans Wojskowy⁵.

Wszystkie trzy szkolne pułki piechoty powstały w oparciu o etat nr 4/431, zgodnie z którym miały liczyć po 726 żołnierzy stanu stałego i 3 299 żołnierzy stanu zmiennego, zaś utworzony – w oparciu o etat nr A-4/2 – 6. Szkolny Pułk Moździerzy miał liczyć 298 żołnierzy stanu stałego i 1 068 żołnierzy stanu zmiennego. Z kolei 37. Piekarnia Polowa otrzymała etat nr 4/560 o stanie 53 żołnierzy, Ruchomy Warsztat Mundurowy – etat

³ J. Kajetanowicz, dz. cyt., s. 38.

⁴ CAW, Główny Inspektorat Artylerii, sygn. IV.504.3, t. 42. Rozkaz NDWP nr 228 z 1 IX 1945 r.; SG WP, sygn. IV.501.1/A, t. 143. Rozkazy NDWP nr 289 z 15 X 1945 r., nr 295 z 15 X 1945 r. i nr 305 z 10 XI 1945 r.; J. Kajetanowicz, dz. cyt., s. 63–65.

⁵ CAW, 18 DP, syn. IV.521.18, t. 2. Rozkaz dowództwa 1. Dywizji Szkolnej nr 1 z 30 IV 1945 r. i nr 4 z 2 V 1945 r.; S. Komornicki, dz. cyt., s. 236.

nr 4/215 o stanie 11 żołnierzy, Ambulans Wojskowy – etat nr 4/166 o stanie 43 żołnierzy, zaś Wojskowa Stacja Poczтовая nr 3250 – etat nr 14/96B o stanie 9 ludzi. Dywizję formowano w rejonie Warszawy, po czym w lipcu 1945 r. przeniesiono ją do Skierniewic (pierwszy rozkaz dywizyjny w tym mieście został wydany 31 lipca). Tu także jej dowództwo objął 15 sierpnia gen. bryg. Stanisław Galicki, również oficer Armii Czerwonej. Nowo powstała 1. Szkolna DP podlegała początkowo Szefostwu Mobilizacji i Formowania WP, a następnie, w okresie od maja do lipca 1945 r., dowództwu Warszawskiego OW nr I. Po przeniesieniu w rejon Skierniewic, dywizja podlegała dowództwu Łódzkiego OW nr VI, któremu miała podlegać – w myśl rozkazu NDWP z 5 września – także po przejściu sił zbrojnych na stopę pokojową⁶.

Tabela 1. Stan 18. DP według etatu 2/1–10 z września 1945 r.

Elementy składowe dywizji	Etat	Etatowy stan osobowy
Dowództwo dywizji	2/1	78 wojskowych i 4 kontraktowych
57., 62. i 65. Pułki Piechoty	2/2	po 1 383 wojskowych i 2 kontraktowych
54. Pułk Artylerii Lekkiej	2/3	725 wojskowych i 1 kontraktowy
21. Dywizjon Artylerii Przeciwpancernej	2/4	171 wojskowych
13. Batalion Łączności	2/5	150 wojskowych i 1 kontraktowy
51. Batalion Saperów	2/6	170 wojskowych i 1 kontraktowy
Samodzielny pluton samochodowy	2/8	40 wojskowych
Samodzielny pluton strzelecki oddziału informacji	2/10	17 wojskowych
Razem	2/1–10	5 500 wojskowych i 13 pracowników kontraktowych

Źródło: CAW, GZPW, sygn. IV.502.1, t. 2, Rozkaz NDWP nr 305 z 10 IX 1945 r.

Jak wcześniej podano, rozkazem NDWP nr 228 z 1 września 1945 r. przystąpiono do formowania na bazie 1. Szkolnej DP – 18. DP w oparciu o etaty nr 2/1–10, co miano zakończyć z dniem 1 października. W praktyce termin ten był nierealny, toteż niebawem wydłużono go do połowy października. W ramach procesu reorganizacji: 11. szkolny pp przeformowano na 57. pp,

⁶ CAW, 18 DP, syn. IV.521.18, t. 2. Rozkaz dowództwa 1. Dywizji Szkolnej nr 56 z 15 VIII 1945 r.; M. Szczurowski, *Dowódcy Wojska Polskiego na froncie wschodnim 1943–1945. Słownik biograficzny*, Pruszków 1996, s. 39–40; W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe w Polsce w latach 1945–1949. Organizacja i działalność okręgów wojskowych*, Łódź 2011, s. 161.

12. szkolny pp – na 62. pp, a 13. szkolny pp – na 65. pp. Z kolei 6. Szkolny Pułk Moździerzy został rozwiązany, a na jego bazie oraz rozwiązanej w tym czasie 14. Brygady Artylerii Przeciwpancernej – utworzono 54. pal i 21. dappanc. Od podstaw sformowano także 51. bsap. i 13. błącz. Do tworzenia dywizji wykorzystano także część kadry oraz wyposażenia trzech likwidowanych zapasowych pułków piechoty (1., 6. i 7.). W skład każdego pułku piechoty wchodziły trzy bataliony piechoty (każdy po trzy kompanie strzeleckie, jednej kompanii ckm, jednej kompanii moździerzy oraz jednym plutonie artylerii przeciwpancernej), kompania łączności, dwie baterie (45 i 76 mm), bateria moździerzy 120 mm, kompania rusznic przeciwpancernych oraz kompania gospodarcza. Z kolei pułk artylerii lekkiej posiadał trzy dywizjony artylerii (każdy po dwie baterie armat 76 mm i jednej baterii haubic 122 mm). Wprowadzenie w większości dywizji piechoty pokojowego etatu nr 2/1–10 oznaczało ich skadrowanie, gdyż stan osobowy zredukowano niemal o połowę w porównaniu do etatu wojennego (liczba żołnierzy zmniejszyła się z 11,5 tys. do 5,5 tys.), lecz – co warto podkreślić – zachowano uzbrojenie na poziomie zbliżonym do etatu wojennego, z wyjątkiem moździerzy i broni maszynowej, które zredukowano o połowę⁷.

Tabela 2. Stan osobowy 18. DP w dniu 22 września 1945 r.

Wyszczególnienie	Oficerowie	Podoficerowie	Szeregowi	Razem
Dowództwo dywizji	48	30	81	159
57. Pułk Piechoty	144	600	294	1 038
62. Pułk Piechoty	144	916	441	1 501
65. Pułk Piechoty	130	311	480	921
54. Pułk Artylerii Lekkiej	80	232	332	644
21. Dywizjon Artylerii Przeciwpancernej	–	–	–	–
13. Batalion Łączności	2	38	70	110
51. Batalion Saperów	3	22	31	56
Inne pododdziały	6	16	19	41
Razem	557	2 165	1 748	4 470

Źródło: CAW, Dowództwo OW nr VI, sygn. IV.510.6, t. 51. Protokół z inspekcji 18. DP z 21–24 IX 1945 r.

⁷ CAW, 18 DP, syn. IV.521.18, t. 2. Rozkaz dowództwa 1. Szkolnej DP nr 82 z 8 IX 1945 r.; Główny Inspektorat Artylerii, sygn. IV.504.3, t. 42. Rozkaz NDWP nr 228 z 1 IX 1945 r.; GZPW, sygn. IV.502.1, t. 2. Rozkaz NDWP nr 305 z 10 XI 1945 r.; J. Kajetanowicz, dz. cyt., s. 63–65.

Koszary w Skierniewicach szybko okazały się za małe dla potrzeb powstającej dywizji, toteż w połowie września jej część skierowano do nowych miejsc postoju. Według danych z 22 września dyslokacja dywizji wyglądała następująco: Skierniewice – dowództwo dywizji (budynek przedwojennego dowództwa 26. DP), 62. pp (przedwojenne koszary 18. pp) i 54. pal (przedwojenne koszary 26. pal), Obóz Ćwiczebny Raducz – 65. pp oraz Modlin – 57. pp (brak informacji o miejscu stacjonowania 13. błącz. i 51. bsap.). Tego dnia nie istniał jeszcze 21. dappanc., który sformowano dopiero na przełomie września i października. Organizowanie 18. DP przebiegało dość sprawnie, gdyż 22 września liczyła ona już 4 470 żołnierzy (w tym 557 oficerów, 2 165 podoficerów i 1 748 szeregowych), co stanowiło prawie 80% przewidzianego dla niej stanu etatowego. Tydzień później – 1 października – dywizja liczyła 4 793 żołnierzy (w tym 679 oficerów, 2 224 podoficerów i 1 890 szeregowych), co nadal jednak odbiegało od przewidzianych etatów⁸.

Powstająca 18. DP podlegała dowództwu Łódzkiego OW nr VI jedynie do połowy października 1945 r., kiedy to NDWP nakazało przenieść ją do województwa białostockiego i podporządkować dowództwu Warszawskiego OW nr I. W rozkazie dowództwa Łódzkiego OW nr VI z 12 października czytamy, iż „Z rozkazu Naczelnego Wodza z 10 X 1945 r. 18 Dywizja Piechoty przechodzi z dniem 14 X 1945 r. pod rozkazy dowódcy Okręgu Wojskowego Warszawa”⁹. Przyczyną przeniesienia dywizji była słabość sił wojskowych w województwie białostockim, gdzie aktywnie działało polskie podziemie niepodległościowe. W wyniku innych zmian dyslokacyjnych – w styczniu 1946 r. po cztery dywizje piechoty stacjonowały w Warszawskim OW nr IV (7., 10., 11. i 13. DP) i Krakowskim OW nr V (6., 8., 9. i 17. DP), po trzy dywizje w Warszawskim OW nr I (1., 15. i 18. DP) i Poznańskim OW nr III (4., 5. i 14. DP), dwie w Pomorskim OW nr II (12. i 16. DP) oraz po jednej w Łódzkim OW nr VI (2. DP) i Lubelskim OW nr VII (3. DP)¹⁰.

Przeniesienie 18. DP na obszar województwa białostockiego nastąpiło na przełomie października i listopada 1945 r.: w dniach 21–23 października wyjechały ze Skierniewic do Ełku trzy transporty z 62. pp, w dniach 25–27 października z Obozu Ćwiczebnego w Raduczu przybyły do Skierniewic pododdziały 65. pp i odjechały do Białegostoku, zaś 26 października dwa bataliony

⁸ CAW, OW nr VI, sygn. IV.510.6, t. 51. Protokół z inspekcji 18. DP z 21–24 IX 1945 r. i t. 52. Meldunek o stanie bojowym 18. DP z 1 X 1945 r.

⁹ CAW, OW nr VI, sygn. IV.510.6, t. 8. Rozkaz dowództwa OW nr VI nr 82 z 12 X 1945 r.

¹⁰ W. Jarno, dz. cyt., s. 162.

57. pp wyjechały do Ełku, a stamtąd do Suwałk, gdzie kilka dni później dołączył do nich trzeci batalion. Zapewne w tych samym czasie do nowych garnizonów wyruszyły także pozostałe oddziały dywizji, a na początku listopada dowództwo dywizji, które przybyło do Białegostoku i zostało ulokowane w budynku przy ulicy Branickiego 3. Według danych z 15 listopada, jednostki 18. DP stacjonowały wówczas: w Białymstoku – dowództwo dywizji, 65. pp i 13. błącz., w Ełku – 62. pp i 54. pal, w Suwałkach – 57. pp, w Augustowie – 51. bsap. oraz w Orzyszu (Bemowo Piskie) – 21. dappanc. Była to odtąd jedna z trzech dywizji piechoty podległych Warszawskiemu OW nr I, obok 1. i 15. DP¹¹.

Tabela 3. Dyslokacja dywizji piechoty w Warszawskim Okręgu Wojskowym nr I w styczniu 1946 r.

Miejsce postoju dowództwa dywizji	Miejsca postoju jednostek wchodzących w skład poszczególnych dywizji
1. DP – Warszawa	1. Pułk Piechoty – Warszawa, 2. Pułk Piechoty – Jabłonna, 3. Pułk Piechoty – Warszawa, 1. Pułk Artylerii Lekkiej – Wesoła, 1. Batalion Saperów – Warszawa i 27. Pułk Artylerii Szturmowej – Warszawa
15. DP – Olsztyn	50. Pułk Piechoty – Olsztyn, 53. Pułk Piechoty – Ostróda, 54. Pułk Piechoty – Szczytno, 55. Pułk Artylerii Lekkiej – Olsztyn, 46. Batalion Saperów – Olsztyn i 19. Dywizjon Artylerii Przeciwpancernej – Olsztyn
18. DP – Białystok	57. Pułk Piechoty – Suwałki, 62. Pułk Piechoty – Ełk, 65. Pułk Piechoty – Białystok, 54. Pułk Artylerii Lekkiej – Ełk, 51. Batalion Saperów – Augustów i 21. Dywizjon Artylerii Przeciwpancernej – Orzysz

Źródło: W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe w Polsce w latach 1945–1949. Organizacja i działalność okręgów wojskowych*, Łódź 2011, s. 164–165.

Pomimo kilkumiesięcznych wysiłków, 18. DP nie osiągnęła do końca lutego 1946 r. przewidzianych etatem stanów osobowych, gdyż jeszcze 1 marca liczyła 4 785 żołnierzy, co stanowiło 87% stanu etatowego. Najgorzej wyglądała obsada stanowisk oficerskich w dywizji, gdyż obsadzonych było jedynie 563 spośród 733 stanowisk oficerskich (czyli 77%), jak również stanowisk szeregowych (tu obsadzonych było 78%). Spośród jednostek 18. DP pełny etat

¹¹ CAW, OW nr I, sygn. IV.510.1/A, t. 84. Wykaz dyslokacyjny garnizonu Białystok z 13 XI 1945 r., t. 526. Meldunek sytuacyjny dowództwa Warszawskiego OW nr I z 27 X 1945 r. i t. 366. Wykaz dyslokacyjny OW nr I z 15 XI 1945 r.

– a nawet znacznie więcej niż on przewidywał – posiadał jedynie 65. pp, w którym był przekroczony aż o 28%. Natomiast w pozostałych jednostkach występowały nadal braki kadrowe – niewielkie, jak np. w 54. pal, 21. dapananc. i 13. błącz., lub całkiem spore, jak np. w 57. i 62. pp, gdzie obsadzonych było zaledwie po około 65% stanowisk¹².

Tabela 4. Stan osobowy 18. DP w dniu 1 marca 1946 r.

Wyszczególnienie	Oficerowie		Podoficerowie		Szeregowi		Razem	
	E	F	E	F	E	F	E	F
Dowództwo dywizji	50	43	12	13	16	19	78	75
57. Pułk Piechoty	165	120	459	461	759	283	1383	864
62. Pułk Piechoty	165	123	459	343	759	405	1383	871
65. Pułk Piechoty	165	134	459	689	759	943	1383	1766
54. Pułk Artylerii Lekkiej	114	84	202	230	409	411	785	755
21. Dywizjon Artylerii Przeciwpancernej	22	17	66	73	83	52	171	142
13. Batalion Łączności	26	19	53	41	71	78	150	138
51. Batalion Saperów	22	20	29	9	119	89	170	118
Inne pododdziały	4	3	19	19	34	34	57	56
Razem	733	563	1758	1878	3009	2344	5500	4785

E – stan etatowy, F – stan ewidencyjny

Źródło: CAW, Dowództwo Warszawskiego OW nr I, sygn. IV.510.1/A, t. 513. Meldunek o stanie bojowym 18. DP z 1 marca 1946 r.

Problemy finansowe kraju wymusiły już pod koniec 1945 r. redukcję polskiej armii, która kontynuowana była przez kolejnych kilka lat. Już w końcu 1945 r. NDWP zdecydowało o rozwiązaniu dwóch spośród osiemnastu dywizji piechoty, w wyniku czego na początku 1946 r. rozformowano 13. i 17. DP. Następnie – rozkazem z 27 lutego – wprowadzono w marcu nowe etaty dla pozostałych dywizji, dzieląc je na trzy typy (typ A, B i C), co zróżnicowało ich stany osobowe. Typ A otrzymała tylko 1. DP, która pozostała na dotychczasowych etatach nr 2/20–27 (7 tys. żołnierzy), osiem kolejnych dywizji (3., 5., 8., 9., 10., 12., 16. i 18. DP) przeformowano na dywizje typu B (etaty nr 2/50–56 po 5 197 żołnierzy i 35 pracowników kontraktowych), zaś pozostałych siedem (2., 4., 6., 7., 11., 14. i 15. DP) na dywizje typu C (etaty

¹² CAW, OW nr I, sygn. IV.510.1/A, t. 513. Meldunek o stanie bojowym 18. DP z 1 III 1946 r.

nr 2/40–46 po 3 998 żołnierzy i 35 pracowników kontraktowych)¹³. W 18. DP przeformowano wówczas 13. błącz. na 45. Kompanię Łączności oraz rozwiązano Samodzielny Pluton Samochodowy Dowództwa 18. DP. W praktyce jednak stan faktyczny dywizji przez wiele miesięcy odbiegał od etatu, gdyż jeszcze 1 października 1946 r. zamiast 5 197 żołnierzy (612 oficerów, 1 307 podoficerów i 3 278 szeregowych – jak przewidywał etat), stan osobowy wynosił 5 823 ludzi (443 oficerów, 1 315 podoficerów i 4 065 szeregowych)¹⁴.

Tabela 5. Stan etatowy 18. DP typu B wg etatu 2/50–55 z 27 lutego 1946 r.

Jednostka	Nr etatu	Oficerowie	Podoficerowie	Szeregowi	Razem	Kontraktowi
Dowództwo dywizji	2/50	52	27	36	115	5
57. Pułk Piechoty	2/51	137	320	847	1304	8
62. Pułk Piechoty	2/51	137	320	847	1304	8
65. Pułk Piechoty	2/51	137	320	847	1304	8
54. Pułk Artylerii Lekkiej	2/52	93	180	412	685	5
21. Dywizjon Artylerii Przeciwpancernej	2/53	22	56	84	162	–
45. Kompania Łączności	2/54	15	49	74	138	–
51. Batalion Saperów	2/55	18	32	120	170	1
Pluton Ochrony Oddziału Informacji	2/56	1	3	11	15	–
Razem		612	1 307	3 278	5 197	35

Źródło: CAW, SG WP, sygn. IV.501.1/A, t. 149. Stan etatowy dywizji piechoty według etatów 2/50–56 czasu pokojowego dywizji typu B z 27 II 1946 r.

Późną wiosną 1946 r. nastąpiły czasowe zmiany w dyslokacji 18. DP, wynikające z udziału pododdziałów dywizji do zwalczania podziemia zbrojnego: w maju I batalion 57. pp czasowo skierowano do Augustowa, I batalion 62. pp do Grajewa, I batalion 65. pp do Sokółki, a II i III bataliony tego pułku do Bielska i Brańska. W tym też czasie przeniesiono na postój stały I dywizjon 54. pal z Ełku do Łuczana (obecnie Giżycko). W wyniku tych zmian dyslokacja 18. DP jesienią 1946 r. wyglądała następująco: Białystok – dowództwo dywi-

¹³ CAW, OW nr V, sygn. IV.510.5, t. 551. Rozkaz NDWP nr 46 z 27 II 1946 r.; K. Frontczak, dz. cyt., s. 155–156; J. Kajetanowicz, dz. cyt., s. 65–68 (tu nieco odmiennie dane na temat liczebności dywizji typu B i C).

¹⁴ CAW, SG WP, sygn. IV.501.1/A, t. 320. Zestawienie stanu bojowego WP na dzień 1 X 1946 r.

zji, 65. pp (bez II i III batalionu), Pluton Ochrony Oddziału Informacji oraz 45. Kompania Łączności; Ełk – 62. pp (bez I batalionu) oraz 54. pal (bez I dywizjonu); Suwałki – 57. pp, Augustów – 51. bsap., Orzysz – 21. dappanc., Grajewo – I batalion 62. pp, Bielsk – II batalion 65. pp, Brańsk – III batalion 65. pp oraz Łuczany (obecnie Giżycko) – I dywizjon 54. pal¹⁵.

Ciekawych informacji o sytuacji w oddziałach 18. DP panującej wiosną 1946 r. dostarcza sprawozdanie dowódcy Warszawskiego OW nr I. Można w nim znaleźć m.in. takie spostrzeżenia: „Brak sprzętu kwaterunkowego, łaźnie i pralnie pułkowe czynne, w izbach żołnierskich czysto i porządek (...) porządek koszarowy w 62 i 57 pp dobry, w 65 pp dostateczny (...) dyscyplina w 57 pp – dostateczna, w 65 pp – na nienależytym poziomie, w 62 pp – zasługuje na wyróżnienie”¹⁶. Niewątpliwie wpływ na nie najlepszą dyscyplinę i porządek w jednostkach miało zaangażowanie jej oddziałów do zwalczania podziemia zbrojnego oraz zadań ochronno-propagandowych w okresie przedreferendalnym i w okresie poprzedzającym wybory do Sejmu Ustawodawczego. Częste odrywanie żołnierzy od zadań szkoleniowych musiało się w oczywisty sposób odbić na dyscyplinie, a przede wszystkim na wyszkoleniu. W konsekwencji, przed dowództwem dywizji stało zadanie podniesienia poziomu dyscypliny i wyszkolenia, co w praktyce stało się możliwe dopiero po wycofaniu podległych jej jednostek z udziału w akcjach zbrojnych i ich powrocie do koszar.

Koniec 1946 r. przyniósł dalszą redukcję stanu osobowego 18. DP, co było częścią zmian organizacyjnych w polskich dywizjach piechoty (bez 1. DP). Na mocy rozkazu NDWP nr 208 z 22 listopada zmniejszono liczbę dywizji typu B z ośmiu do czterech (3., 6., 9. i 18. DP), zwiększając zarazem liczbę dywizji typu C z siedmiu do jedenastu (2., 4., 5., 7., 8., 10., 11., 12., 14., 15. i 16.). Zgodnie z tymi założeniami przeniesiono 18. DP typu B z etatu 2/50–56 na etat 2/60–66 również typu B, w myśl którego miała ona etatowo liczyć 5 015 wojskowych i 51 pracowników kontraktowych¹⁷. Struktura organizacyjna dywizji typu B uległa niewielkim zmianom, polegającym na zmniejszeniu w pułkach piechoty liczby batalionów z trzech do dwóch oraz utworzeniu z samodzielnych dotychczas baterii artylerii pułkowej (ba-

¹⁵ CAW, OW nr I, sygn. IV.510.1/A, t. 1306. Sprawozdanie z inspekcji 18. DP przeprowadzonej w dniach 12–13 V 1946 r. i t. 324. Wykaz dyslokacyjny 18. DP z 1 XI 1946 r.

¹⁶ CAW, OW nr I, sygn. IV.510.1/A, t. 1306. Sprawozdanie z inspekcji 18. DP przeprowadzonej w dniach 12–13 V 1946 r.

¹⁷ CAW, Główny Inspektorat Broni Pancerniej, sygn. IV.504.2, t. 1. Rozkaz NDWP nr 208 z 22 XI 1946 r.; J. Kajetanowicz, dz. cyt., s. 68–69.

teria armat przeciwpancernych 45 mm, bateria armat 76 mm i bateria moździerz 120 mm) pułkowego dywizjonu artylerii. Pozostałe elementy składowe 18. DP, jak 21. dappanc. i 51. bsap., zachowały swoją dotychczasową organizację. Warto tu jeszcze dodać, że pułki piechoty typu B (etatu nr 2/61) miały liczyć po 1 249 wojskowych (w tym 85 oficerów, 319 podoficerów i 845 szeregowych) oraz 12 pracowników kontraktowych, zaś pułki artylerii lekkiej typu B (etat 2/62) po 708 wojskowych (w tym 75 oficerów, 237 podoficerów i 396 szeregowych) oraz 9 pracowników kontraktowych¹⁸. Kilka miesięcy później, rozkazem NDWP nr 52 z 17 lutego 1947 r., zmniejszono po raz kolejny (bez zmiany struktury organizacyjnej) etaty dywizji typu B, które zmalały z 5 tys. do 4,5 tys. (typ B – posiadała m.in. 18. DP). Wiązało się to z przejściem 54. pal z dotychczasowego etatu nr 2/62 na etat nr 2/72 pułku artylerii lekkiej typu C o stanie 559 wojskowych i 3 pracowników kontraktowych) oraz rozformowaniem Samodzielnego Plutonu Ochrony Oddziału Informacji 18. DP¹⁹.

Nowe etaty przetrwały do końca lata 1948 r., kiedy to – w ramach kolejnego etapu redukcji armii – NDWP nakazało rozkazem nr 168 z 16 września 1948 r. przeformować wszystkie dywizje piechoty na jeden etat, rezygnując z ich podziału na trzy typy (A, B i C). Według etatu nr 2/76–81 dywizja piechoty miała liczyć 3 697 wojskowych i 25 pracowników kontraktowych. Jedyne wyjątek od tej zasady uczyniono – podobnie jak i w ubiegłych latach – w odniesieniu do 1. DP, która w ramach tych samych etatów liczyła 4 468 wojskowych i 25 pracowników kontraktowych. We wszystkich pułkach piechoty 18. DP (57., 62. i 65. pp) obowiązywał odtąd etat nr 2/77 (po 867 żołnierzy), zgodnie z którym w każdym pułku znajdowały się dwa bataliony piechoty (w tym jeden skadrowany), pułkowy dywizjon artylerii, pułkowa szkoła podoficerska, kwatermistrzostwo, trzy plutony specjalne (łącznie, zwiadowców i saperów), orkiestra oraz izba chorych. Z kolei w 54. pal wprowadzono etat nr 2/78 przewidujący 578 żołnierzy, w myśl którego pułk składał się odtąd z dwóch dywizjonów artylerii, pułkowej szkoły podoficerskiej, dwóch plutonów specjalnych (sztabowego i zwiadu topograficznego) oraz ambulansu sanitarnego²⁰.

¹⁸ CAW, OW nr VII, sygn. IV.510.7, t. 825. Etaty nr 2/61 i nr 2/62 z 22 XI 1946 r.

¹⁹ CAW, Gabinet Ministra ON, sygn. IV.500.1/A, t. 33. Rozkaz NDWP nr 52 z 17 II 1947 r.; J. Kajetanowicz, dz. cyt., s. 40 i 70–71.

²⁰ CAW, SG WP, sygn. IV.501.1/A, t. 168. Rozkaz MON nr 168 z 16 IX 1948 r.; 6. DP, sygn. IV.521.6, t. 69. Etaty dywizji piechoty z 16 IX 1948 r. nr 2/76–81.

Tabela 6. Stan etatowy 18. DP wg etatu 2/76–81 z 16 września 1948 r.

Jednostka	Nr etatu	Oficerowie	Podoficerowie	Szeregowi	Razem	Kontraktowi
Dowództwo dywizji	2/76	35	14	5	54	7
57. Pułk Piechoty	2/77	76	260	531	867	5
62. Pułk Piechoty	2/77	76	260	531	867	5
65. Pułk Piechoty	2/77	76	260	531	867	5
54. Pułk Artylerii Lekkiej	2/78	70	196	309	575	3
21. Dywizjon Artylerii Przeciwpancernej	2/79	15	63	86	164	–
45. Kompania Łączności	2/81	12	47	74	133	–
51. Batalion Saperów	2/80	15	35	120	170	–
Razem		375	1 135	2 187	3 697	25

Źródło: CAW, SG WP, sygn. IV.501.1/A, t. 168. Rozkaz MON nr 168 z 16 IX 1948 r.

W wyniku tej reorganizacji, po raz kolejny obniżono stan osobowy dywizji piechoty do poziomu zaledwie 1/3 etatu wojennego, co uzyskano drogą kadrowania i rozformowywania części pododdziałów, pozostawiając tylko te, które uznano za niezbędne w czasie pokoju. Jednak znaczne redukcje etatów w latach 1946–1948 spowodowały, że dywizje przestały być w pełni wartościowymi jednostkami bojowymi, stając się – według Jerzego Kajetanowicza – jedynie bazami mobilizacyjno-materiałowymi i kadrowymi związkami taktycznymi o niskiej wartości bojowej. Zasadniczy wpływ na to miała zła sytuacja gospodarcza państwa, powodująca stałe zmniejszanie środków na utrzymanie armii²¹.

W międzyczasie dokonano w latach 1947–1948 kilku dalszych zmian w dyslokacji jednostek 18. DP. Poza powrotem do stałych garnizonów pododdziałów skierowanych czasowo do mniejszych miast – nastąpiły także zmiany w odniesieniu do miejsc stałej dyslokacji części jednostek: w połowie 1947 r. przeniesiono 51. bsap. z Augustowa do Orzysza, a 54. pal z Ełku do Giżycka (gdzie już od 1946 r. stacjonował jeden dywizjon tego pułku). W rezultacie, dyslokacja 18. DP na początku września 1948 r. wyglądała następująco: Białystok – dowództwo dywizji, 65. pp i 45. Kompania Łączności, Ełk – 62. pp, Suwałki – 57. pp, Giżycko – 54. pal oraz Orzysz – 21. dappanc. i 51. bsap. Wraz z prowadzeniem nowych etatów dokonano niebawem dalszych zmian w dyslokacji oddziałów: 16 września przeniesiono jej dowództwo oraz 45. Kompa-

²¹ J. Kajetanowicz, dz. cyt., s. 72.

nię Łączności z Białegostoku do Ełku, 1 października – 21. dappanc. z Orzysza do Giżycka, gdzie stacjonował już cały 54. pał, zaś jesienią tego roku – 65. pp z Białegostoku do Orzysza²².

Tabela 7. Dyslokacja dywizji piechoty w Warszawskim OW nr I jesienią 1948 r.

Miejsce postoju dowództwa dywizji	Miejsca postoju jednostek wchodzących w skład poszczególnych dywizji
1. DP – Legionowo	1. Pułk Piechoty – Warszawa, 2. Pułk Piechoty – Legionowo, 3. Pułk Piechoty – Ciechanów, 1. Pułk Artylerii Lekkiej – Garwolin, 1. Batalion Saperów – Legionowo i 1. Dywizjon Artylerii Przeciwpancernej – Legionowo
15. DP – Olsztyn	50. Pułk Piechoty – Olsztyn, 53. Pułk Piechoty – Ostróda, 54. Pułk Piechoty – Mrągowo, 55. Pułk Artylerii Lekkiej – Olsztyn, 46. Batalion Saperów – Olsztyn i 19. Dywizjon Artylerii Przeciwpancernej – Olsztyn
18. DP – Ełk	57. Pułk Piechoty – Suwałki, 62. Pułk Piechoty – Ełk, 65. Pułk Piechoty – Orzysz, 54. Pułk Artylerii Lekkiej – Giżycko, 51. Batalion Saperów – Orzysz i 21. Dywizjon Artylerii Przeciwpancernej – Giżycko

Źródło: W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe w Polsce w latach 1945–1949. Organizacja i działalność okręgów wojskowych*, Łódź 2011, s. 164–165.

Wraz z zakończeniem wojny przystąpiono do prac związanych z reorganizacją procesu wyszkolenia bojowego, mającego dostosować armię do pokojowych potrzeb. Jednak podjęcie systematycznego i planowego procesu wyszkolenia bojowego, tak w 18. DP, jak i pozostałych jednostkach WP, utrudniało szereg czynników, w tym m.in. zaangażowanie wojska do walki z podziemiem zbrojnym, akcji politycznych oraz działań związanych z odbudową kraju. Z czasem – w miarę postępującej demobilizacji personalnej – szkolenie kolejnych roczników prowadzone było przez kadre oficerską i podoficerską, w coraz większym stopniu pozbawioną doświadczenia wojennego. Wpływ na organizację i wyniki procesu wyszkolenia miało oczywiście także wiele innych czynników, jak np. wykształcenie żołnierzy, stan dyscypliny w pododdziałach, warunki materialno-bytowe, stan zaplecza szkoleniowego, jak również efektywność systemu kontroli procesu wyszkolenia.

Największym problemem w procesie wyszkolenia 18. DP było zaangażowanie jej oddziałów do zwalczania podziemia zbrojnego, co nastąpiło jesienią 1945 r. – po przeniesieniu dywizji na obszar województwa białostockiego.

²² CAW, OW nr I, sygn. IV.510.1/A, t. 371. Ewidencja jednostek OW nr I z 1948 r.

Już 30 listopada 1945 r. dowództwo Warszawskiego OW nr I nakazało jednostkom 18. DP udzielać pomocy władzom bezpieczeństwa, a dowódców garnizonów obarczyło odpowiedzialnością za zapewnienie bezpieczeństwa w garnizonie, jak i w jego najbliższej okolicy. Jednak operacje jednostek wojskowych pod koniec 1945 r. odbywały się bez szerszego planu działania, a z uwagi na taktykę stosowaną dotąd na froncie – nie przynosiły większych efektów. Zmusiło to władze wojskowe do krytycznej oceny dotychczasowych działań, która znalazła swoje odbicie w rozkazie NDWP nr 306 z 3 grudnia 1945 r. – w myśl którego wojsko miało podjąć planową walkę z podziemiem zbrojnym oraz opracować nową taktykę zwalczania partyzantki. Jednocześnie odpowiedzialnością za bezpieczeństwo w województwach tworzących Warszawski OW nr I obarczono dowódców wielkich jednostek dyslokowanych na tym obszarze: gen. bryg. Konstantego Kontryma (dowódcę 15. DP) – w województwie olsztyńskim, gen. bryg. S. Galickiego, a od lutego 1946 r. gen. bryg. Gustawa Paszkiewicza (dowódców 18. DP) – w województwie białostockim oraz płk. Józefa Sieleckiego (dowódcę 1. DP) – w województwie warszawskim. Należy tu wszakże dodać, że z uwagi na ówczesną dyslokację wojska – znaczne obszary tych województw były pozbawione stałych garnizonów wojskowych, co niewątpliwie ułatwiało działalność podziemia zbrojnego²³.

Działania antypartyzanckie pododdziałów 18. DP zintensyfikowano na początku 1946 r., lecz z braku bliższego współdziałania wojska z Milicją Obywatelską i Urzędami Bezpieczeństwa nie przyniosła ona większych rezultatów. Dla przykładu, w dniach 21–24 stycznia 1946 r. – 62. pp operował w rejonie Tykocina, a 65. pp w okolicy miejscowości Kleszczele, Siematy-cze i Ciechanowiec. W operacjach tych wzięło udział około tysiąca żołnierzy 18. DP, lecz ich efekt był niewielki. Widząc słabość takich pojedynczych akcji, NDWP przygotowało w lutym większą operację obejmującą swym zasięgiem trzy województwa (białostockie, lubelskie i warszawskie), w której udział wzięły m.in. pododdziały 18. DP. W jej trakcie jeden batalion 65. pp (około 300 ludzi) operował w powiecie łomżyńskim, batalion marszowy złożony z żołnierzy 57. i 62. pp (około 300 ludzi) – w powiecie grajewskim, około 100 żołnierzy 65. pp – w powiecie Wysokie Mazowieckie, zaś grupa 100 żołnierzy z 54. pal – w powiecie sokólskim. Jednak i tym razem współ-

²³ CAW, 18 DP, sygn. IV.521.18, t. 2. Rozkazy dowództwa 1. Szkolnej DP z 1945 r.; L. Grot, T. Konecki, E. Nalepa, *Pokojuowe dzieje Wojska Polskiego*, Warszawa 1988, s. 41; K. Frontczak, dz. cyt., s. 147; L. Grot, *Działania ludowego Wojska Polskiego przeciwko zbrojnemu podziemienu w latach 1944–1947*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1973, R. XVIII, nr 3, s. 478.

praca wojska z siłami bezpieczeństwa pozostawiała wiele do życzenia, przez co operacja nie przyniosła spodziewanego efektu²⁴.

Celem lepszej koordynacji wszelkich działań ukierunkowanych na zwalczanie podziemia i zabezpieczenie przebiegu referendum oraz późniejszych wyborów – 29 marca 1946 r. powstała Państwowa Komisja Bezpieczeństwa oraz podległe jej wojewódzkie komitety bezpieczeństwa, których przewodniczącymi zostali dowódcy okręgów wojskowych lub dowódcy wielkich jednostek (w województwie białostockim stanowisko to objął gen. bryg. G. Paszkiewicz, dowódca 18. DP). W czerwcu 1946 r. pododdziały 18. DP wzięły udział w tzw. akcji przedreferendanej – z ich żołnierzy utworzono kilkadziesiąt grupy ochronno-propagandowych, działających we wszystkich powiatach województwa białostockiego. Zajmowały się one nie tylko zwalczaniem oddziałów partyzanckich, lecz także propagandą i agitacją wśród miejscowej ludności²⁵. W przededniu akcji przedwyborczej, rozkazem NDWP nr 260 z 4 listopada 1946 r. obszar kraju podzielono na 4 strefy bezpieczeństwa: A – silnie zagrożoną, B – średnio zagrożoną, C – słabo zagrożoną oraz D – spokojną. Do strefy silnie zagrożonej zaliczono m.in. oba okręgi wyborcze w województwie białostockim. Całością akcji przedwyborczej kierowała nadal Państwowa Komisja Bezpieczeństwa poprzez wojewódzkie komitety bezpieczeństwa, na czele którego w województwie białostockim stanął teraz kolejny dowódca 18. DP, gen. bryg. Aleksander Gembal. Zgodnie z rozkazem NDWP nr 260 – w całym kraju miano utworzyć 2 586 Grup Ochronno-Propagandowych, z czego 521 grup (liczących łącznie 11 235 wojskowych) na obszarze Warszawskiego OW nr I. Aktywny udział w tych działaniach wzięła także 18. DP, w której powstało co najmniej 40 Grup Ochronno-Propagandowych, w tym 18 wystawionych przez 57. pp, 8 – przez 65. pp oraz po 7 grup przez 62. pp i 54. pal²⁶. Sfałszowanie przez władze wyników wyborów do Sejmu Ustawodawczego i ogłoszenie kolejnej amnestii spowodowało osłabienie działalności polskiego podziemia niepodległościowego, a tym samym stopniowe wycofywanie jednostek WP z działań o charakterze antypar-

²⁴ CAW, SG WP, sygn. IV.501.1/A, t. 612. Sprawozdanie z działalności Państwowej Komisji Bezpieczeństwa na polu walki z bandytyzmem na dzień 1 VI 1946 r.; II wiceminister ON, sygn. IV.500.2, t. 57. Meldunek dzienny GZPW nr 38 z 13 III 1946 r.; L. Grot, dz. cyt., s. 478–481.

²⁵ CAW, OW II, sygn. IV.510.2/A, t. 1567. Wytyczne operacyjne nr 167 dla wojewódzkich komitetów bezpieczeństwa z 29 III 1946 r.; GZPW, sygn. IV.502.1, t. 173. Wytyczne w sprawie akcji referendum ludowego w WP z 7 V 1946 r.; C. Osękowski, *Referendum 30 czerwca 1946 roku w Polsce*, Warszawa 2000, s. 60–66.

²⁶ CAW, SG WP, sygn. IV.501.1/A, t. 603. Rozkaz NDWP nr 260 z 4 XI 1946 r.

tyzanckim, co zakończono ostatecznie w kwietniu 1948 r. Od tego też czasu 18. DP mogła po raz pierwszy w okresie powojennym skoncentrować się na procesie planowego wyszkolenia żołnierzy.

Wojenny system szkolenia miał charakter doraźny i wymagał – wraz z przejściem armii na stopę pokojową – poważnych zmian, co znalazło swoje odzwierciedlenie w rozkazie NDWP z 16 listopada 1945 r., w którym określono podstawy organizacyjne oraz kierunki i metody wyszkolenia sił zbrojnych. Rok szkoleniowy był podzielony na okresy letni i zimowy, w oparciu o co dla jednostek opracowywano szczegółowe plany wyszkolenia²⁷. Jednak z uwagi na trwający nadal proces demobilizacji, częste zmiany dyslokacyjne i zaangażowanie jednostek 18. DP do zwalczaniu zbrojnego podziemia – zajęcia szkoleniowe odbywały się w dywizji niesystematycznie i przy zazwyczaj niewielkiej frekwencji, co uniemożliwiło w praktyce realizację większości zaplanowanych zadań szkoleniowych. W 1946 r. ćwiczenia poligonowe odbył jedynie 54. pal, z racji swej małej przydatności do działań o charakterze antypartyzanckim. Po zakończeniu roku szkoleniowego 1945/1946 jego wyniki zostały krytycznie ocenione przez NDWP, podobnie jak i wyniki w kolejnym roku szkoleniowym 1946/1947. Dla przykładu, kontrola w 54. pal z lipca 1947 r. pokazała istotne niedociągnięcia w procesie szkoleniowym, gdyż miesięczny program zrealizowano jedynie w 80%. Inspekcja przeprowadzona w 18. DP w lutym 1948 r. potwierdziła – zwłaszcza w odniesieniu do 57. pp – nadal niski poziom wyszkolenia, wynikający z braku systematyczności i słabej frekwencji w zajęciach zwłaszcza na szczeblu kompanii, co przecież bezpośrednio przekładało się na poziom wyszkolenia batalionu oraz pułku²⁸.

W kwietniu 1948 r. przeprowadzono pierwszą po wojnie kompleksową inspekcję wyszkolenia armii, która potwierdziła wnioski płynące z wcześniejszych doraźnych kontroli o generalnie słabym poziomie wyszkolenia sił lądowych²⁹. Dlatego też w coraz szerszym zakresie zaczęto organizować ćwiczenia aplikacyjne i szkieletowe. Dla przykładu, w dniach 21–28 czerwca 1948 r. w rejonie Zegrza przeprowadzono ćwiczenia szkieletowe z udziałem sztabów Warszawskiego i Krakowskiego OW oraz dowództw 1., 6., 9., 15. i 18. DP. Z kolei latem 1948 r. 18. DP wzięła udział w zorganizowanej po raz pierwszy

²⁷ CAW, II wiceminister ON, sygn. IV.500.2, t. 21. Rozkaz NDWP nr 705/III z 16 XI 1945 r.

²⁸ CAW, Główny Inspektorat Artylerii, sygn. IV.504.3, t. 103. Sprawozdanie z wyszkolenia oficerów 54. pal za lipiec 1947 r.; Gabinet Ministra ON, sygn. IV.500.1/A, t. 143. Wyniki inspekcji za luty 1948 r.

²⁹ CAW, Dowództwo Wojsk Lądowych, sygn. IV.507.1, t. 30. Wyniki wiosennej inspekcji wojsk lądowych z kwietnia 1948 r.

na dużą skalę letniej koncentracji wojsk lądowych – szkoląc się na poligonie w Orzyszu³⁰. Po zakończeniu koncentracji, jesienią dywizja została skontrolowana przez komisję inspekcyjną pod przewodnictwem płk. Nikodema Kunderewicza. W jej ocenie dywizja otrzymała ogólną ocenę 2,2 w skali od 2,0 do 5,0, co przełożyło się na ocenę niedostateczną (podobne oceny otrzymała większość związków taktycznych piechoty)³¹. Wyniki kontroli pokazały, iż pomimo podejmowanych wysiłków ogólny poziom wyszkolenia 18. DP był nadal słaby, toteż w kolejnym roku szkoleniowym (1948/1949) uwzględniono wnioski z wcześniejszych kontroli, dzięki czemu jesienią 1949 r. osiągnięto widoczną poprawę poziomu wyszkolenia.

W pierwszych latach powojennych powstałe pod radziecką kuratelą władze polskie – mając nadal niewielkie poparcie społeczeństwa – starały się przekonać je do głoszonych haseł i dokonujących się przemian społeczno-gospodarczych, represjonując zarazem niepokorną część społeczeństwa, która nie chciała się pogodzić z nową rzeczywistością. Cele te realizowano m.in. za pomocą sił zbrojnych, stanowiących jeden z filarów nowej władzy. Głosiła ona oficjalnie, iż „ludowe” WP miało charakter ogólnonarodowy, lecz w praktyce w ciągu kilku lat stało się ono – co podkreślił J. Poksiński, „wojskiem PPR i PZPR”³², będąc niejako jej zbrojnym ramieniem. Dlatego władze przykładały dużą wagę nie tylko – co oczywiste – do wyszkolenia bojowego żołnierzy, ale również do jak najsilniejszego związania ich z nowym ustrojem i ideologią. W tym celu systematycznie rozbudowywano aparat polityczno-wychowawczy, mający kształtować wśród żołnierzy przekonania zgodne z oczekiwaniami ówczesnych władz, którą to działalność – z dzisiejszej perspektywy – należałoby określić mianem indoktrynacji. Pracą polityczno-wychowawczą w 18. DP kierował Wydział Polityczno-Wychowawczy dowództwa dywizji, poprzez istniejące w oddziałach sekcje polityczno-wychowawcze. W pracy politycznej realizowanej za pomocą pogadanek, gawęd, pracy świetlicowej i prasówek – skupiano się głównie

³⁰ CAW, Dowództwo Wojsk Lądowych, sygn. IV.507.1, t. 30. Zarządzenie dowództwa Warszawskiego OW nr I z końca maja 1948 r. w sprawie ćwiczeń szkieletowych i Wytyczne do koncentracji letniej wojsk lądowych w 1948 r.; Gabinet Ministra ON, sygn. IV.500.1/A, t. 76. Wytyczne do koncentracji letniej w 1948 r.

³¹ CAW, Gabinet Ministra ON, sygn. IV.500.1/A, t. 143. Rozkaz o przeprowadzeniu inspekcji jesiennej w jednostkach wojsk lądowych z 1 IX 1948 r.; GZPW, sygn. IV.502.1, t. 443. Wyniki inspekcji jesiennej z wyszkolenia 18. DP z 1948 r.

³² J. Poksiński, *Sily zbrojne wobec ugrupowań niepodległościowych w Polsce w latach 1944–1956*, [w:] *Wojna domowa czy nowa okupacja? Polska po roku 1944*, red. A. Ajnenkiel, Wrocław – Warszawa – Kraków 1998, s. 107.

na zagadnieniach związanych z ówczesną polityką międzynarodową, rozwojem sytuacji politycznej w kraju i dokonującymi się w nim przemianami społeczno-gospodarczymi, wyrobieniem w żołnierzach poczucia wierności wobec „demokratycznych władz”, kształtowaniem pozytywnego stosunku do Związku Radzieckiego oraz poznaniem historii tzw. ludowego WP. Jednak pomimo wysiłków, silne były nadal wśród żołnierzy 18. DP – pochodzących z przymusowego poboru, głównie ze środowiska wiejskiego – nastroje sprzeciwu wobec ówczesnej rzeczywistości. Jednakże z uwagi na niepełność danych w tym zakresie trudno określić skalę tego zjawiska, choć na pewno nie miało ono charakteru incydentalnego. Aby temu przeciwdziałać, na coraz szerszą skalę zaczęto realizować w wojsku akcję „oczyszczania” szeregów z „wrogiego elementu”, pozbywając się z wojska oficerów uznanych za nieprzychylnie nastawionych do nowej rzeczywistości (zwłaszcza oficerów wywodzących się z armii II Rzeczypospolitej)³³.

Praca agitacyjno-propagandowa nabrała rozmachu w 1946 r. Wówczas to dowództwo 18. DP otrzymało szczegółowe instrukcje i wytyczne do pracy z żołnierzami oraz ludnością cywilną, wśród których za najważniejsze zadanie uznano wyrobienie w indoktrynowanych przekonania, iż tylko władza ludowa może zapewnić ład i porządek oraz zagwarantować dokończenie przemian społeczno-gospodarczych. W tym celu we wszystkich pułkach dywizji utworzono – wspomniane wcześniej – Grupy Ochronno-Propagandowe, biorące udział w akcji przedreferendalnej, a później w akcji przedwyborczej do Sejmu Ustawodawczego. Towarzyszyła temu coraz większa inwigilacja oddziałów dywizji ze strony Informacji Wojskowej oraz rozbudowa sieci agenturalnej. W meldunkach Zarządu Polityczno-Wychowawczego OW nr I można znaleźć informacje, iż udział podległych mu jednostek (a więc także i 18. DP) w zwalczaniu podziemia zbrojnego spotykał się często z negatywnymi reakcjami wśród żołnierzy, czego powodem miał być ich niski nadal stopień uświadomienia politycznego i słabe wykształcenie (zazwyczaj na poziomie kilku klas szkoły powszechnej). Dopiero wprowadzenie systematycznego szkolenia politycznego wiosną 1948 r. (po wycofaniu pododdziałów 18. DP z działań o charakterze antypartyzantkim) wpłynęło na stopniowe osiągnięcie zamierzonych przez władze celów ideologicznych.

³³ S. Zwoliński, *Szkolenie polityczne i partyjne w Ludowym Wojsku Polskim w latach 1945–1955*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1976, R. XXI, nr 3, s. 215; W. Honkisz, *Kronika aparatu partyjno-politycznego Wojska Polskiego 1943–1986*, Warszawa 1987, s. 36 i nast.; I. Blum, *Z dziejów aparatu politycznego Wojska Polskiego. Szkice i dokumenty*, Warszawa 1957, s. 146–161.

Latem 1948 r. aparat polityczno-wychowawczy 18. DP stanął przed nowym wyzwaniem związanym z procesem postępującej stalinizacji kraju, a głównymi tematami zajęć politycznych stała się problematyka „odchylenia pravicowo-nacjonalistycznego”, kolektywizacji wsi i zjednoczenia ruchu robotniczego. W swych meldunkach Zarząd Polityczno-Wychowawczy OW nr I informował, że część kadry oficerskiej i żołnierzy służby zasadniczej została zaskoczona rozwojem sytuacji w odniesieniu do planowanych przemian polskiej wsi, wywołując bezradność nawet wśród – jak to określano – dobrze wyrobionego ideowo aktywu. Efektem była niska frekwencja w zajęciach szkolenia politycznego, gdyż w I kwartale tego roku w wojskach lądowych nie uczestniczyło w nich – z różnych powodów – aż 25% żołnierzy. Przykładem z 18. DP może być 54. pał, w którym na 42 oficerów udział w zajęciach politycznych wzięło zaledwie 16, co oznaczało frekwencję na poziomie niecałkowitych 40%. Przyczyny tego stanu rzeczy dowództwo dywizji tłumaczyło nadmiarem zajęć spoczywających na oficerach (np. udział w różnych komisjach, czy większa ilość wyjazdów służbowych), przez co nie byli oni w stanie brać w nich udziału. W tej sytuacji wprowadzono comiesięczne egzaminy dotyczące aktualnych zagadnień polityczno-społecznych, do których oficerowie musieli się samodzielnie przygotować. W lutym 1949 r. rozpoczęto w oddziałach 18. DP także szkolenie partyjne, lecz i tu frekwencja była nie najlepsza. Systematycznie rozbudowywano również tzw. aktyw partyjny, czemu służyło tworzenie od wiosny 1947 r. Kół Pracy Społecznej, zaś od lutego 1949 r. komórek Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, mających kreować postawy i światopogląd żołnierzy w myśl założeń ideologii marksistowskiej³⁴. Zanim osiągnięto te cele, w oddziałach 18. DP występował niski poziom dyscypliny, zaś dezercje były stosunkowo częstym zjawiskiem. Według fragmentarycznych danych do 1948 r. najwięcej przypadków dezercji w skali całej armii miało miejsce w jednostkach podległych dowództwu OW nr I, w których w listopadzie 1945 r. odnotowano 16,1% dezercji w skali całego WP, w grudniu 1946 r. – 23,1% oraz w październiku 1948 r. – 20,6%. Zapewne na zbliżonym poziomie utrzymywał się również ten wskaźnik w oddziałach 18. DP, w których sytuację w zakresie dyscypliny opanowano dopiero w końcu lat czterdziestych³⁵.

³⁴ CAW, Gabinet Ministra ON, sygn. IV.500.1/A, t. 165. Sprawozdanie GZPW za okres od 15 XII 1948 do 15 IV 1949 r.

³⁵ CAW, GZPW, sygn. IV.502.1, t. 170. Sprawozdanie GZPW za listopad 1945 r. oraz t. 186. Raport o dezercjach w WP za I kwartał 1947 r.; Gabinet Ministra ON, sygn. IV.500.1/A, t. 136. Raport o wypadkach nadzwyczajnych w wojskach lądowych w październiku 1948 r.; Departament Poboru i Uzupelnień, sygn. IV.501.2, t. 244. Wypadki nadzwyczajne w WP za XII 1946 r.

Ważnym zagadnieniem była także działalność kulturalno-oświatowa, realizowana w dywizji m.in. za pomocą świetlic, kasyn, kin, chórów i zespołów muzycznych oraz upowszechniania zagadnień kulturalnych wśród żołnierzy. W sferze oświatowej jej głównym elementem była likwidacja analfabetyzmu, realizowana w oparciu o żołnierskie szkoły początkowe. Z pracą polityczno-wychowawczą związany był również ceremoniał wojskowy, wykorzystywany przez ówczesne władze do kształtowania wśród żołnierzy oczekiwanych postaw przy okazji różnego rodzaju świąt i uroczystości państwowych, religijnych (w tych wojsko szybko przestało brać udział) oraz wojskowych, do których należały m.in. święta jednostek wojskowych, przysięgi żołnierskie, ślubowania, promocje, nadawanie odznaczeń i odznak wojskowych, czy wręczanie sztandarów jednostkom³⁶. Ważną rolę w procesie wyszkolenia odgrywał także rozwój tężyzny fizycznej i ogólnej sprawności żołnierzy, realizowany w jednostkach 18. DP przy pomocy powstających stopniowo kół sportowych. Działo w nich zazwyczaj po kilka sekcji, spośród których do najpopularniejszych należały sekcje lekkoatletyczne, piłki nożnej, gimnastyczne, strzeleckie, boks i szermiercze³⁷.

Oddziały 18. DP brały także udział w pracach rolnych (wiosenna orka i siew oraz letnia akcja żniwna), wydzielając do nich rokrocznie niewielkie grupy żołnierzy, zaś aparat polityczno-wychowawczy za pomocą odpowiedniej propagandy starał się nadać tym akcjom ideologiczny wydźwięk. Jednak w porównaniu do innych jednostek WP, 18. DP uczestniczyła w tych pracach rolnych w niewielkim zakresie, z uwagi na zaangażowanie jej pododdziałów do zwalczania podziemia zbrojnego. Istotnym elementem była także pomoc w odbudowie kraju, w czym z oddziałów dywizji uczestniczyli głównie żołnierze 51. bsap. Brali oni udział m.in. w akcji rozminowywania województwa białostockiego, odbudowie zniszczonych mostów, czy zwalczaniu skutków klęsk żywiołowych, jak powódzie i zatory lodowe. Szczególne nasilenie prac miało miejsce w lutym i marcu 1947 r., gdy powódzie objęły dolinę biebrzańską oraz okolice Łomży i Surza nad Narwią. Oprócz odbudowy mostów, żołnierze 51. bsap. w ciągu kilku lat oczyścili koryta większości rzek na obszarze województwa białostockiego ze zwalisk zniszczonych mostów i wraków

³⁶ Wojskowe Biuro Badań Historycznych, sygn. 47, W. L. Ząbek, *Warszawski Okręg Wojskowy w latach 1945–1949*, Warszawa 1990, s. 294–295 (obecnie w zbiorach CAW); P. Osęka, *Rytuały stalinizmu. Oficjalne święta i uroczystości rocznicowe w Polsce 1944–1956*, Warszawa 2007, s. 20–21 i 33–37; *Praca partyjno-polityczna w Ludowym Wojsku Polskim. Podstawowe zagadnienia*, red. J. Mazurek, Warszawa 1980, s. 198–199.

³⁷ CAW, sygn. 1898/99, „Dzielo I”, cz. 3, s. 597–626.

zatopionych jednostek oraz wydobyli z koryt rzecznych mnóstwo sprzętu wojskowego z czasów wojny³⁸.

Wiosna 1949 r. przyniosła początek procesu rozbudowy WP, z czym wiązała się likwidacja dwóch spośród sześciu okręgów wojskowych (Lubelskiego i Poznańskiego), co przyniosło powiększenie obszaru Warszawskiego OW nr I o województwo lubelskie. Jednocześnie rozpoczął się proces tworzenia korpusów pancernych i korpusów piechoty na bazie wybranych dywizji piechoty, co jednak ominęło 18. DP, która nadal podlegała bezpośrednio dowództwu Warszawskiego OW nr I. Nie oznaczało to jednak, że nie dotknęły jej zmiany, gdyż – rozkazem MON nr 200 z 14 września – dywizja została przeformowana na etaty nr 2/94–99, przewidziane dla dywizji niewchodzących w skład niedawno powstałych korpusów. Etaty te nie zmieniły struktury dywizji, a jedynie nieznacznie zwiększyły stan osobowy dywizji do 4 050 wojskowych i 28 pracowników kontraktowych (zwiększeniu uległ także etat pułku piechoty z 867 do 907 żołnierzy oraz 54. pal z 575 do 727 żołnierzy)³⁹. W następnym miesiącu – zarządzeniem SG z 27 października – na bazie 45. Kompanii Łączności utworzono 45. błącz. Według J. Kajetanowicza, „Przyjęta struktura dywizji stanowiła w praktyce formę przejściową do planowanego przejścia tego typu jednostek na system terytorialny”⁴⁰. Ostatecznie 18. DP nie przeszła na etat dywizji terytorialnej i do maja 1951 r. pozostała na swych dotychczasowych etatach nr 2/94–99.

W latach 1945–1950 kadre dowódczą 18. DP stanowili – podobnie jak w większości pozostałych dywizji piechoty – oficerowie radzieccy, oddelegowani do służby w WP. Stanowisko dowódcy dywizji (wliczając do nich dowódcę 1. Szkolnej DP) zajmowało w omawianym okresie siedmiu oficerów, z czego czterech było oficerami Armii Radzieckiej. Pierwszym dowódcą 1. Szkolnej DP był wspomniany wcześniej gen. bryg. W. Martanus, który w latach pierwszej wojny światowej walczył w armii rosyjskiej, a następnie w Armii Czerwonej. W kwietniu 1944 r. został odkomenderowany do WP, gdzie objął stanowisko komendanta Oficerskiej Szkoły Piechoty w Riazaniu, którą

³⁸ CAW, Gabinet Ministra ON, sygn. IV.500.1/A, t. 139. Sprawozdanie z prac saperów WP za lata 1945–1946 z 25 III 1947 r.; tamże, sygn. 1898/99, „Dzielo I”, cz. 4, s. 208–209; J. Szymanowski, *Udział saperów w akcji przeciwłodowej i przeciwpowodziowej*, „Przegląd Inżynierjno-Saperski” 1950, nr 1, s. 42–46; F. Kaczmarski, S. Soroka, *Wojska inżynierijne LWP 1945–1979*, Warszawa 1982, s. 231 i nast.

³⁹ CAW, SG WP, sygn. IV.501.1/A, t. 177. Dyrektywa MON nr 6 z 24 II 1949 r. i Rozkazy MON nr 35, 36 i 37 z 4 III 1949 r. i t. 169. Rozkaz MON nr 200 z 14 IX 1949 r.; J. Kajetanowicz, dz. cyt., s. 148.

⁴⁰ J. Kajetanowicz, dz. cyt., s. 181.

w styczniu 1945 r. przeniesiono do Hrubieszowa i przemianowano na Wyższą Szkołę Oficerską. Od kwietnia do sierpnia 1945 r. był dowódcą 1. Szkolnej DP, a pod koniec tego roku powrócił do Związku Radzieckiego⁴¹.

Drugim dowódcą tej dywizji i zarazem pierwszym dowódcą 18. DP został 15 sierpnia 1945 r. gen. bryg. S. Galicki, także oficer radziecki, służący od 1931 r. w Armii Czerwonej. Latem 1943 r. został odkomenderowany do WP, gdzie objął stanowisko zastępcy dowódcy 2. DP, następnie dowódcy 3. DP, po czym do wiosny 1945 r. pozostawał przez pół roku w dyspozycji Oddziału Personalnego NDWP. Następnie – 4 maja tego roku – objął dowództwo 14. DP, a 15 sierpnia 1. Szkolnej DP, którą przeformowano na 18. DP. Dywizją tą dowodził do lutego 1946 r., po czym powrócił do Związku Radzieckiego⁴².

Kolejnym dowódcą 18. DP został przedwojenny oficer armii II Rzeczypospolitej, gen. bryg. G. Paszkiewicz. W latach pierwszej wojny światowej służył on w armii rosyjskiej, w 1917 r. wstąpił do I Korpusu Polskiego w Rosji, a w listopadzie 1918 r. do WP. Tu zajmował m.in. stanowiska: dowódcy 55. pp, komendanta Oficerskiej Szkoły Piechoty w Warszawie, dowódcy Piechoty Dywizyjnej 24. DP (1926–1935) i dowódcy 12. DP (1935–1939). Następnie przedostał się do Francji, gdzie do czerwca 1940 r. był zastępcą komendanta głównego Związku Walki Zbrojnej na Kraj. W kolejnych latach dowodził 1. Brygadą Strzelców w Szkocji (1940–1942), 4. Dywizją Strzelców (1942–1943) i 2. Samodzielną Brygadą Pancerną (1943–1944), by w końcu zająć stanowisko zastępcy dowódcy I Korpusu Polskiego w Szkocji. W 1945 r. powrócił do Polski i 4 lutego 1946 r. objął dowództwo 18. DP. Dnia 22 lipca tego roku został awansowany na stopień generała dywizji, po czym 22 listopada został dowódcą Warszawskiego OW nr I, którym dowodził do października 1948 r. W 1952 r. został przeniesiony w stan spoczynku (zmarł w 1955 r. w Warszawie)⁴³.

Czwartym dowódcą 18. DP został 18 października 1946 r. płk Aleksander Gembal, także przedwojenny oficer polskiej armii. Pierwsze lata swej służby w WP związał z 22. pp, w 1925 r. został przeniesiony do 62. pp, a w 1932 r. do 31. pp, gdzie dowodził I batalionem. W latach 1937–1939 pracował w Departamencie Piechoty, po czym jesienią 1939 r. przedostał się do Francji, gdzie

⁴¹ CAW, 18 DP, syn. IV.521.18, t. 2. Rozkaz dowództwa 1. Szkolnej DP nr 1 z 30 IV 1945 r., k. 107; S. Komornicki, dz. cyt., s. 236; H. Kosk, *Generalicja polska. Popularny słownik biograficzny*, t. II, Pruszków 2001, s. 20

⁴² M. Szczurowski, dz. cyt., s. 39–40.

⁴³ P. Stawecki, *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 1994, s. 243–244.

objął dowództwo 4. Pułku Strzelców Piesznych. W latach 1940–1945 był internowany w Szwajcarii. Po powrocie do Polski został szefem Wydziału Wojsk Ochrony Pogranicza w dowództwie Warszawskiego OW nr I, a 18 listopada 1946 r. objął dowództwo 18. DP i w lipcu następnego roku otrzymał awans na stopień generała brygady. Dywizją dowodził do sierpnia 1947 r. Następnie objął, kolejno, stanowisko komendanta Oficerskiej Szkoły Piechoty nr 1 we Wrocławiu, rok później komendanta nowo formowanej Oficerskiej Szkoły Piechoty nr 2 w Jeleniej Górze, a w latach 1950–1952 szefa Wydziału Wyszko- lenia w Akademii Sztabu Generalnego (zmarł w 1976 r. w Warszawie)⁴⁴.

Kolejnym dowódcą 18. DP został płk Ignacy Wieliczko, także przed- wojenny oficer polskiej armii, służący w czasie pierwszej wojny światowej w armii rosyjskiej, a od listopada 1918 r. w WP. W latach 1919–1923 peł- nił służbę w 80. pp, następnie w Centralnej Szkole Strzelniczej w Toruniu, a w latach 1928–1933 w 36. pp, gdzie w 1931 r. otrzymał awans na kapitana. W latach 1933–1938 służył z kolei w Korpusie Ochrony Pogranicza, a w latach 1938–1939 w 28. pp. Od września 1939 r. przebywał w niewoli niemieckiej, po zwolnieniu z której powrócił po wojnie do Polski. Został zweryfikowany w stopniu majora, a w 1946 r. awansowany kolejno do stopnia podpułkowni- ka i pułkownika. Od października 1946 do września 1947 r. dowodził 9. DP, po czym 14 września objął dowództwo 18. DP, które sprawował do listopada 1948 r. (niebawem – jako przedwojenny oficer zawodowy WP – został usu- nięty z armii i przeszedł w stan spoczynku, zmarł w 1969 r. w Warszawie).

W listopadzie 1948 r. dowództwo 18. DP objął płk dypl. J. Sielecki, słu- żący od 1931 r. w Armii Czerwonej, skąd w listopadzie 1944 r. został odko- menderowany do WP, gdzie objął najpierw stanowisko szefa sztabu 11. DP (listopad – grudzień 1944), a następnie szefa sztabu 6. DP (styczeń – kwiecień 1945). Po zakończeniu wojny dowodził kolejno: 14. DP (kwiecień – wrzesień 1945), 1. DP (październik 1945 – lipiec 1947), 12. DP (sierpień 1947 – listo- pad 1948), po czym objął dowództwo 18. DP, którą dowodził do grudnia 1949 r. Następnie został dowódcą 11. Dywizji Zmotoryzowanej ze składu 2. Korpusu Pancernego i na tym stanowisku niespodziewanie zmarł 27 paź- dziernika 1950 r. (oficjalnie na zawał serca)⁴⁵.

Ostatnim dowódcą 18. DP w omawianym okresie był kolejny oficer Ar- mii Radzieckiej, płk Dymitr Szarówka. Brak bliższych informacji o nim. Wia- domo wszakże, że wcześniej był m.in. dowódcą 7. DP (czerwiec 1946 – li- stopad 1948) i 11. DP (listopad 1948 – grudzień 1949), a następnie – po

⁴⁴ H. Kosk, dz. cyt., t. I, Pruszków 1998, s. 149.

⁴⁵ M. Szczurowski, dz. cyt., s. 121–122.

odwołaniu ze stanowiska dowódcy 18. DP – objął dowództwo 3. DP (lipiec – wrzesień 1951) i komendanta Oficerskiej Szkoły Piechoty nr 1 (1951–1952).

Także na pozostałych wyższych stanowiskach dowódczych w 18. DP w latach 1945–1950 służyło wielu oficerów radzieckich, jednak z uwagi na niepełne dane (problem z określeniem, który z oficerów wywodził się z Armii Radzieckiej) trudno podać precyzyjne dane na ten temat. Dokonane ustalenia w zakresie obsady najważniejszych stanowisk dowódczych w jednostkach tej dywizji zawarte zostały w tabeli 8.

O ile wśród kadry dowódczej w analizowanym okresie występowało wielu oficerów radzieckich oddelegowanych do służby w WP, o tyle wśród podoficerów i szeregowych występowali praktycznie żołnierze polskiej narodowości, pochodzący głównie ze środowiska wiejskiego. Z domu przynosili do wojska swe przekonania i poglądy, nie zawsze zgodne z oczekiwaniami powojennych władz, co próbowano zmienić intensywną pracą aparatu polityczno-wychowawczego. Nie było to jednak zadanie proste i zajęło kilka lat. Stopniowo także w obsadzie stanowisk dowódczych zaczęli dominować oficerowie polscy, wykształceni już w nowej powojennej rzeczywistości, którzy zastępowali oficerów radzieckich oraz usuwanych ze względów ideologicznych oficerów zawodowych wywodzących się z armii II Rzeczypospolitej. Oceniając omawiany związek taktyczny, można stwierdzić, iż pod wieloma względami był on podobny do innych dywizji piechoty, tak w zakresie wyszkolenia bojowego, nastrojów panujących wśród żołnierzy, pracy polityczno-wychowawczej i jej efektów, jak i w sferze działalności kulturalno-oświatowej oraz pracach na rzecz gospodarki narodowej. Natomiast elementem wyróżniającym było stosunkowo duże zaangażowanie oddziałów 18. DP do zwalczania podziemia zbrojnego oraz akcji propagandowych, co było konsekwencją specyfiki terenu, na jakim dywizja stacjonowała, gdyż w województwie białostockim działało silne podziemie, mające wyraźne poparcie miejscowej ludności.

Na zakończenie warto zasygnalizować dalsze dzieje 18. DP. Zasadniczą zmianę w jej historii przyniósł 1951 r., gdy włączono ją do nowo sformowanego 8. Korpusu Piechoty (wraz z 15., 21. i 22. DP), a pod koniec 1951 r. do 9. Korpusu Piechoty (wraz z 1. i 3. DP). W 1951 r. dywizja otrzymała nowe etaty nr 2/129–138, w myśl których zmienił się nieco jej skład organizacyjny, gdyż włączono do niej kilka nowych jednostek. W latach 1952–1956 kilka razy zmieniały się także jej etaty, jak i skład (np. w 1952 r. wyłączono z niej 54. päl i 21. dappanc. i podporządkowano 22. DP, z której z kolei wyłączono 121. päl oraz 49. dappanc. i wcielono do 18. DP). W 1955 r. dywizję wyłączono z 9. Korpusu Piechoty i podporządkowano bezpośrednio dowództwu

Tabela 8. Obsada ważniejszych stanowisk w 18. DP w latach 1945–1950
(dane niepełne)

Stanowisko	Obsada
Dowódca 18. DP (w okresie marzec – sierpień 1945 r. była to 1. Szkolna DP)	gen. bryg. Witalis Martanus (AR), 30 IV – VIII 1945 r. gen. bryg. Stanisław Galicki (AR), 15 VIII 1945 – 4 II 1946 r. gen. bryg./dyw. Gustaw Paszkiewicz, 4 II – XI 1946 r. płk/gen. bryg. Aleksander Gembal, 18 XI 1946 – VIII 1947 r. płk Ignacy Wieliczko, 14 IX 1947 – XI 1948 r. płk dypl. Józef Sielecki (AR), XI 1948 – XII 1949 r. płk Dymitr Szarówka (AR), 12 XII 1949 – 11 VII 1951 r.
Zastępca dowódcy dywizji ds. polityczno- wychowawczych	mjr Eugeniusz Skrzypek, 1947–1948 r.
Szef sztabu 18. DP	płk dypl. Wasyl Szaryj (AR), 30 IV 1945 – 26 VIII 1947 r. płk Narcyz Rudziński (AR), 26 VIII 1947 – 1949 r. mjr Robert Płachciński, 1950 r.
Dowódca 57. Pułku Piechoty	mjr Michał Pancewicz, 1 IX – 21 XII 1945 r. ppłk Bazyli Naumow (AR), 21 XII 1945 – jesień 1946 r. mjr Dominik Jodkowski, jesień 1946 – 1948 r.
Dowódca 62. Pułku Piechoty	ppłk Emil Kumor, 1 IX 1945 – jesień 1946 r. mjr Konstanty Minuczyc (AR), jesień 1946 r. mjr Czesław Maliszewski, 11 I – II 1947 r. ppłk Piotr Samborski, 1 III 1947 – 1948 r. mjr Edward Boczak, 1948–1949 r.
Dowódca 65. Pułku Piechoty	ppłk Jan Rogal, 1 IX 1945 – 1 VI 1946 r. mjr/ppłk Michał Pazowski (AR), 1 VI 1946 – III 1947 r. ppłk Hipolit Świdorski, 22 III 1947 – 1948 r. mjr Aleksander Ligaj, 1948–1949 r.
Dowódca 54. Pułku Artylerii Lekkiej	ppłk Iwan Truszkin (AR), IX 1945 – 1946 r. ppłk Józef Jedynakiewicz, I – VII 1947 r. ppłk Ludgard Szelewicz, 1 VIII 1947 – 1948 r.
Dowódca 13. Batalionu Łączności (potem 45. Kompania Łączności)	kpt. Adam Ginda, 1947–1948 r.
Dowódca 51. Batalionu Saperów	mjr Paweł Wierzbicki, IV – VIII 1947 r. kpt. Stanisław Biernat, IX 1947 – 1948 r. mjr Piotr Łozicki, 1948–1949 r.
Dowódca 21. Dywizjonu Artylerii Przeciwo- pancernej	ppłk Jerzy Ponomariew (AR), 1947–1948 r.

Źródło: CAW, 18 DP, sygn. IV.521.18, t. 1, 2, 5, 8, 9. Rozkazy dowództwa 18. DP z lat 1945–1949.

Warszawskiego OW nr I, zaś w 1956 r. – w ramach procesu redukcji sił zbrojnych – rozkazem MON z 4 września 1956 r. zdecydowano o rozformowaniu 18. DP. Rozwiązanie dywizji nastąpiło formalnie jesienią 1956 r., kiedy to ostatecznie omawiany związek taktyczny został wykreślony z wojskowej ewidencji⁴⁶.

The Outline of History of the 18th Infantry Division in 1945–1950

Abstract

This article describes the history of the 18th Infantry Division in 1945–1950. This Division was formed in 1945, based on 1st School Division of Infantry. In July the Division was moved from the district of Warsaw to the area near Skierniewice belonging to the Łódź Military District. In that place the Division was reformed into the 18th Infantry. At that time it consisted of 57, 62 and 65 Infantry Regiments, 54 Light Artillery Regiment, 51 Engineers Battalion, 21 Anti-Tank Artillery Division and a few smaller units. Between October and November 1945 the Division was moved to the area of Białystok Province and submitted to the command of the Warsaw Military District. Since then, units of the 18th Infantry Division took part in fighting against Polish underground military and also in agitation and propaganda actions before the referendum of 1946 and before elections to the Legislative Sejm in 1947. Dislocation of the Division in 1945–1950 underwent a few changes, although basically it was stationed in Białystok Province all this time. At the same time the Division frequently changed its vacancies which decreased its numbers. It was a consequence of the policy of decreasing numbers of the Polish army pursued until the end the 1940s. A major breakthrough in the history of the 18th Infantry Division came in 1951 when the Division was included into the Infantry Corps subject to the command of the Warsaw Military District, which started a new era in its history – ended by disbanding of the Division in 1956.

Key words: History of Białystok Land, 18th Infantry Division, Polish Armed Forces after 1945

Очерк истории 18 пехотной дивизии в 1945–1950 гг.

Абстракт

В статье описана история 18 пехотной дивизии в 1945–1950 гг. Эта дивизия была основана осенью 1945 г. на базе 1 школьной пехотной дивизии. В июле дивизия было перенесена из района Варшавы в район Скерневиц на территорию Лодского военного округа. Здесь дивизия была переформирована в 18 пехотную дивизию,

⁴⁶ J. Kajetanowicz, dz. cyt., s. 149–152, 187–190, 192–196, 268–271.

в состав которой входили: 57, 62 и 65 пехотный полк, 54 полк легкой артиллерии, 51 саперный батальон, 21 противотанковый артиллерийский дивизион и несколько меньших единиц. На рубеже октября и ноября 1945 г. дивизия была перенесена на территорию Белостокского воеводства и поступила в подчинение руководства Варшавского военного округа. С того времени единицы 18 пехотной дивизии принимали участие в боях против польского вооруженного подполья, а также в агитационных и пропагандистских акциях перед референдумом в 1946 г., перед выборами в законодательный сейм в 1947 г. Дислокация дивизии в 1945–1950 гг. несколько раз поддавалась изменениям, хотя в основном на протяжении всего этого времени она находилась на территории Белостокского воеводства. В то же время дивизия часто меняла свой штат, который не прекращал уменьшаться. Это было результатом проведения политики сокращения польской армии, которая длилась до конца сороковых годов. Основным перелом в истории 18 пехотной дивизии произошел в 1951 г., когда дивизия была включена в корпус пехоты, подчиняющийся руководству Варшавского военного округа, что и стало началом нового периода в ее жизни, который закончился расформированием в 1956 г.

Ключевые слова: история Белосточкины, 18 пехотная дивизия, Войско Польское после 1945 г.

Bibliografia

Źródła Archiwalne

6. DP, sygn. IV.521.6, t. 69.

18. DP, syn. IV.521.18, t. 1, 2, 5, 8 i 9.

Centralne Archiwum Wojskowe:

Departament Poboru i Uzupelnień, sygn. IV.501.2, t. 244.

Dowództwo Wojsk Lądowych, sygn. IV.507.1, t. 30.

Gabinet Ministra ON, sygn. IV.500.1/A, t. 33, 76, 136, 139 i 143.

Główny Inspektorat Artylerii, sygn. IV.504.3, t. 103.

Główny Inspektorat Artylerii, sygn. IV.504.3, t. 42.

Główny Inspektorat Broni Pancernej, sygn. IV.504.2, t. 1.

GZPW, sygn. IV.502.1, t. 2, 170, 173, 186, 443.

II wiceminister ON, sygn. IV.500.2, t. 21, 57.

OW II, sygn. IV.510.2/A, t. 1567.

OW nr I, sygn. IV.510.1/A, t. 84, 324, 366, 371, 513, 526 i 1306.

OW nr V, sygn. IV.510.5, t. 551.

OW nr VI, sygn. IV.510.6, t. 8, 51, 52.

OW nr VII, sygn. IV.510.7, t. 825.

SG WP, sygn. IV.501.1/A, t. 143, 168, 169, 177, 320, 603, 612.

sygn. 1898/99, „Dzieło I”, cz. 3.

sygn. 47, W. L. Ząbek, *Warszawski Okręg Wojskowy w latach 1945–1949*, Warszawa 1990 (praca doktorska – obecnie w zbiorach CAW).

Opracowania

Blum I., *Z dziejów aparatu politycznego Wojska Polskiego. Szkice i dokumenty*, Warszawa 1957.

Frontczak K., *Sily Zbrojne Polski Ludowej. Przejście na stopę pokojową 1945–1947*, Warszawa 1974.

Grot L., *Działania ludowego Wojska Polskiego przeciwko zbrojnemu podziemiu w latach 1944–1947*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1973, R. XVIII, nr 3.

Grot L., Konecki T., Nalepa E., *Pokojowe dzieje Wojska Polskiego*, Warszawa 1988.

Honkisz W., *Kronika aparatu partyjno-politycznego Wojska Polskiego 1943–1986*, Warszawa 1987.

Jarno W., *Terytorialne władze wojskowe w Polsce w latach 1945–1949. Organizacja i działalność okręgów wojskowych*, Łódź 2011.

Jurgielewicz W., *Organizacja Ludowego Wojska Polskiego (22.VII.1944–9.V.1945)*, Warszawa 1968.

Kaczmarek F., Soroka S., *Wojska inżynieryjne LWP 1945–1979*, Warszawa 1982.

Kajetanowicz J., *Polskie wojska lądowe 1945–1960. Skład bojowy, struktury organizacyjne i uzbrojenie*, Toruń 2004.

Komornicki S., *Regularne jednostki Ludowego Wojska Polskiego. Formowanie, działania bojowe, organizacja, uzbrojenie, metryki jednostek piechoty*, Warszawa 1965.

Kosk H., *Generalicja polska. Popularny słownik biograficzny*, t. I, Pruszków 1998 i t. II, Pruszków 2001.

Oseka P., *Rytuały stalinizmu. Oficjalne święta i uroczystości rocznicowe w Polsce 1944–1956*, Warszawa 2007.

Osekowski Cz., *Referendum 30 czerwca 1946 roku w Polsce*, Warszawa 2000.

Poksiński J., *Sily zbrojne wobec ugrupowań niepodległościowych w Polsce w latach 1944–1956*, [w:] *Wojna domowa czy nowa okupacja? Polska po roku 1944*, red. A. Ajnenkiel, Wrocław – Warszawa – Kraków 1998.

Praca partyjno-polityczna w Ludowym Wojsku Polskim. Podstawowe zagadnienia, red. J. Mazurek, Warszawa 1980.

Stawecki P., *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 1994.

Szczurowski M., *Dowódcy Wojska Polskiego na froncie wschodnim 1943–1945. Słownik biograficzny*, Pruszków 1996.

Szymanowski J., *Udział saperów w akcji przeciwlodowej i przeciwpowodziowej*, „Przegląd Inżynieryjno-Saperski” 1950, nr 1.

Zwoliński S., *Szkolenie polityczne i partyjne w Ludowym Wojsku Polskim w latach 1945–1955*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1976, R. XXI, nr 3.

Witold Jarno, dr hab., prof. Uniwersytetu Łódzkiego, pracuje w Instytucie Historii. Zainteresowania badawcze: historia wojskowości polskiej w XX w., historia Polski po 1945 r., ostatnio opublikował: *Terytorialne władze wojskowe w Polsce w latach 1945–1949. Organizacja i działalność okręgów wojskowych*, Łódź 2011, 13 *Dywizja Piechoty w wojnie 1939 roku*, Warszawa 2012.

e-mail: wjarnolodz@op.pl